

CULT, LOCUIRE, ATELIER ÎN ARHITECTURA ȚĂRĂNEASCĂ DOBROGEANĂ

A căuta începuturile arhitecturii țărănești în construcțiile getice nu mai constituie astăzi o îndrăzneală neștiințifică. Primul argument vine din nenumăratele descoperiri arheologice. De șase mii de ani, culturile Hamangia, Boian și Gumelnița prezintă arheologilor evoluția firească a arhitecturii locuirii și cultului de la bordeiele și colibeale risipite pe terase joase și boturi de deal, până la locuința de suprafață, rectangulară, cu funcție de piatră și podele de lut bătut ori lemn despicat, pereți din lut pe impletitură de nuiiele ori zidiți din chirpic (tulă însoțită sau nearsă). Această locuință cu o singură cameră (**casa**) planimetric pătrată, întâlnită și astăzi frecvent în satele tradiționale (Oltina, Carvân, Canalia, Dunăreni, Negureni, Pietreni, Deleni, Albești, Seimeni, Mireasa, Corbu, Vultur, Dăieni, Niculițel, Jurilovca etc.), ca locuință bătrânească, de retragere după o anumită vârstă, s-a descoperit la Baia-Hamangia, Cernavodă, Medgidia, Albești, Pârjoaia, Cheia, Hârșova, Saligny, Mangalia, acoperind practic întregul teritoriu dobrogean, din neoliticul mediu și până în zilele noastre.

Al doilea argument este teoretic. Când Vasile Pârvan spune că "în general geții nu domină materialul plastic în nici un chip", el se gândește că civilizației getice (implicit celei țărănești) nu i-a fost hărăzit să ducă până la capăt, de una singură, experiențele sale industriale și constructive. Pe de-o parte, migratorii - pe de altă parte - ideologia proprie ca o stare de echilibru cu micro și macrocosmosul, total opusă celei atee - elene - a omului în perpetuă luptă cu natura "stihinică", a făcut ca civilizația țărănească să-și străbată drumul său, iradiind cultură și ideologie, sincronizându-se cu toate noutățile alogene ce nu intrau în contradicție cu menirea ei în viață. A nu mânia pe Dumnezeu, într-un parteneriat la existență, era și este unul dintre principiile de bază ale țăranului. Această civilizație continuă, care nu s-a realizat niciodată plenar, dar nici nu a înghețat ori decăzut, care ne-a lăsat și ne lasă mereu un mod de a gândi organizarea materiei și metodele unei tehnici perpetue, este parcă din principiile Vechiului Testament, "avant la lètre".

Tehnica imbinării materialelor locale, a pietrei cu lemnul și cu lutul, aplicată și azi în construcția rurală și la care, marile civilizații extensive și energofage se reîntorc ca la un **izvor al tămăduirii**, cu aerul că ele l-au inventat, a rămas aceeași de acum șase-șapte mii de ani. Sub denumirea de "**arhitectură ecologică**", nord-americanii se reîntorc la învățămintele bordeiului. Scandinaвии și sud-americanii studiază sub același pavilion ecologic, eficiența cărămizilor din lut nears (dobrogeanul - tulă însoțită ori arsă).

Peste multe mii de ani, țăranii noștri sunt printre puținii locuitori ai planetei, partizani ai stilului geometric în plastică, fapt ce duce logic spre nivele de sinteză maximă în mentalul unei culturi orale, spre alfabet și, implicit, cultură scrisă. Acest geometrism paleolitic este și azi dominant în plastica și arhitectura țărească. Obişnuîți a judeca opera de artă doar atunci când a ajuns - prin desăvârşire tehnică - la frumusețe, nu ne dăm întotdeauna seama de drumul lung pe care gândul și-l croiește prin materie, pentru a ajunge la eficiența și splendoarea exprimării. Îndeobşte nu ne dăm seama ce mare și neintrecut laborator de încercări repetate avem prin mijlocirea culturii țărești. Ea perfecționează formele, în strânsă legătură cu nevoile fruste ale vieții, până când simbolul țâșnește din util, până când frumusețea se eliberează din laminările chinuitoare ale tehnicii. La români, acest proces este mai reliefant ca oriunde. Cine vrea să se împărtășească din frăgezimea creației, ori să fie în legătură nemijlocită cu cele mai adânci straturi ale trecutului n-are decât să privească viața satelor noastre mai izolate, de unde să preia soluții nemuritoare pentru greșelile societăților postindustriale. N-au trecut decât opt ani de relativă normalitate și cutumele prezente permanent în gena culturală a țăranului, încep să iasă din nou la suprafață. Pe când, în majoritatea cazurilor, drumurile civilizațiilor trecute sunt înfățișate prin vestigii înghețate, la noi, în bună parte trecutul trăiește în ingeniozitatea tehnică a zilei de azi. Și cum bine zicea arhitectul G. M. Cantacuzino, unul din marii etnologi români, "pe marginea pădurii getice s-a început visul pe care-l trăim mai departe, în năzuințele noastre civilizatorii. Un neam nu se explică, dar se constată, prin forțele sale creatoare. Geții au fost un popor sedentar, pașnic, care se ruga unui singur Zeu. Așa începe și continuă istoria noastră".

Arhitectura țărească este astăzi, din păcate, privită ca o arhitectură de amatori, confundându-se adesea anonimatul creației cu lipsa de profesionalism. O arhitectură depășește însă amatorismul când satisface funcțiunea fizică (cultul, adăpostirea, producția), dar și pe cea psihică (relația armonică pe baze energetice cu Cosmosul). Atunci când arhitectura țărească ține cont de rețeaua Hardman (loc benefic - loc malefic, răscruce, văltoră, deal-vale, traseele apelor subterane, cavități subpământene, naturale ori artificiale etc.) și le pune în relație firească cu rețelele energetice ale corpului uman (somnul cu capul la nord, soba pe peretele nordic, prispa pe peretele sudic, patul unde doarme câinele și nu unde doarme pisica etc.), ea nu e mai neprofesional făcută decât arhitectura zisă cultă, în care, de multe ori arhitecți cu "diplomă" habar nu au de noțiunile elementare de fizică cuantică și de formologie.

I se reproșează arhitecturii țărești lipsa proiectului inițial. Dar algoritmul după care țăranul își așează casa după soare, la adăpost de vânturile dominante, în armonie cu relieful și clima, cu materiale de construcție locală, în armonie cu gradul local de radioactivitate - propriu celui energetic al locatnicilor, acest algoritm nu este un proiect original și original? Nu este un

arhetip ce s-a transmis oral, generațiilor de meșteri de-a lungul mileniilor? Dar este mai mult decât atât: în neolitic, machete de lut cu arhitecturi specifice (cult, locuire, atelier sacru ori profan) au circulat pe o arie cuprinsă între Asia Mică, nordul Africii, Italia, Alpi, Marea Nordului și Urali, învățându-i pe toți cum și de ce se construiește. Iată proiectul tip al arhitecturii țărănești.

I se reproșează Dobrogei că nu are un stil propriu în arhitectura țărănească, un stil pregnant și caracteristic, precum Gorjul, ori Bucovina, ori Ardealul. Nimic mai fals! Problema comportă mai multe aspecte: cel funcțional planimetric, al schemei încăperilor, îmbucarea relațională între diferitele trebuințe și aspectul volumetric, al fațadelor și al tratării plastice. În primul caz, ceea ce nu observă criticii, câteodată nici arhitecții, este faptul că în toată lumea care s-a dezvoltat după modelul iradiat din "vechea Europă", adică spațiul carpato-danubiano-pontic, arhetipul de locuire este același (o tindă și o casă curată, sau mare, câteodată legate cu o prispă, un cerdac, ori un foisor sau balcon); arhetipul funcționează în tot etnospațiul românesc, inclusiv în Dobrogea, evoluează unitar, cu inerente mici diferențe locale.

Materializarea unei viziuni, întruparea unei case într-un spațiu liber nu reprezintă o alegere întâmplătoare, o simplă aruncare de zaruri; alegerea exprimă în unitate trei identități: a gândului, a faptei și a trăirii (proiectant, constructor, beneficiar), definind de la început un loc și un timp - **continuumul spațiu-timp**. Arhitectura țărănească operează dintr-un început în patru dimensiuni: lungime, lățime, înălțime și durată. Vremea unei case se traduce prin durata existenței locatarului ei, cel ce-a ridicat-o în pragul nunții sale cu ajutorul întregii comunități și în care își manifestă toate riturile sale de trecere. Arhitectura țărănească este de fapt un vehicul al unei existențe umane în cadrul complexului riturilor de trecere, ce constituie viața sa. Integrată așezării, adică mediului cu patru dimensiuni (satului), purtătoare de personalitate și de istorie, acumulator și radiator de energii subtile dar determinante, entitate unică și irepetabilă precum viața unei ființe, fiecare casă deține un rol aparte, încărcat de sensuri în viața colectivității. Parafrazându-l pe Mircea Vulcănescu, putem spune că: **locul și vremea**, fiind dimensiuni ale lumii, sunt și **dimensiuni ale casei**; adică ele sunt mijloace prin care putem rândui, așeza, situa ființele ce locuiesc în ea. Cartea Ecclesiastului, atât de bine vorbitoare sufletului țărănesc, zice că dormitorul își are **vremea lui** și scula-tul își are vremea lui; iar vorbirea obișnuită spune că fiecare lucru își are vremea lui, așa cum fiecare lucru își are locul lui.

Casa, petrecându-se în spațiu și timp, nu este numai o arhitectură ierarhică de esență ontologică, ci și o devenire (un vehicul de trecere), o curgere. După cum gândul ființei ei se proiectează spațial sau temporal, casa este o petrecere prin lume ori prin vreme. Când spunem că e o arhitectură de esență, spunem arhetip; când spunem devenire, ne referim la fenotip; iar când spunem curgere, ne gândim la game fenotipale. Dezvoltările și preluările nefericite în plan funcțional, volumetric sau plastic a imprumu-

turilor alogene nedigerate bine se pot chema **hibrizi** (ca o adenda la artificialitatea și durată lor mică).

Casa, în sensul etimologic original, reprezintă arhetipul arhitecturii "înglobând în înțelesul ei trei noțiuni fundamentale: cultul, locuirea și atelierul" (dezvoltând criteriile de bază și de sens ale existenței: dialogul cu Dumnezeu, recuperarea energetică nocturnă și diurnă, precum și activitatea de supraviețuire materială). Arhitectura țărănească, în analiza ei răbdătoare, pleacă din intuiție, din rezultatele descoperirilor arheologice, din acuratețea măsurătorilor cu C14 redimensionate, adică din împăcarea codului de semne și simboluri valorice aflate în subconștientul colectiv cu tehnologiile ultra-moderne patronate de fizica cuantică. Casa, ca locuire, cult și atelier, rezumă esența însăși a arhitecturii țărănești, constituie formula ei condensată, algoritmul din care s-au desprins de-a lungul mileniilor toate celelalte programe de arhitectură (arhitecturi de generația a doua, a treia și a patra); casa e cipul ADN-ului arhitectural, calibrat pentru om ca entitate energetică (culturală și civilizatoare). Asemănarea "intâmplătoare" a arhitecturii țărănești dobrogene cu cele din zone cu care a avut continuu contacte (Bucovina, Basarabia, Transilvania, Ardeal, Banat, Oltenia, Muntenia, Cadrilater, Peninsula Balcanică), cu cele din zone cu care nu a mai avut contacte explicite în ultimii două-trei sute de ani (Sicilia, Sardinia, Corsica, spațiul elen, Asia Mică, Caucazul) vădește o continuă și uniformă **circulație a informației** în cadrul culturii populare dobrogene de **interferență și sinteză**, necesară pentru păstrarea echilibrului de toate felurile în această ipoteză de existență, care este lumea pământeană - unul dintre universurile posibile.

În privința celui de al doilea aspect, cel al volumetriei, al proporției formelor și al aspectelor plastice, aici numai un răuvoitor nu vrea să vadă inevitabilul stil dobrogean. Numai cine nu s-a plimbat la pas prin satele de pe malul drept al Dunării, pe la Ostrov, Canlia, Almalău, Carvân, Esehioi, Pârjoia, Satu Nou, Mârleanu, Rasova etc., iar apoi prin satele din centrul sudic al Dobrogei, prin Dumbrăveni, Tufani, Cășla, Coslugea, Petroșani, Independența, Fântâna Mare, Pietreni, Deleni, Negureni etc., numai acela poate spune că cele două zone nu au aspecte tipice și diferențe între ele. Casele parter, placate cu piatră, ori zidite în întregime din piatră - din zona centrală, bogată în cariere (canarale) se diferențiază net sub aspect volumetric și plastic de cele cu etaj, ori numai parter, sclipitor de albe (var pe chirpic) din zona dunăreană, mai bogată în păduri, drept pentru care stâlpii prispelor și ai ceardacurilor sar în ochi, ca o variație stilistică; casele țărănești litorale sunt mai masive și orientate preferențial spre sud-vest (crivățul și brizele) și cu o altă compoziție a fațadelor. Peste tot însă, acoperișul cu pante line, având înălțimea construcției, precum și preponderența olanelor - dau caracterul net local al arhitecturii dobrogene. Pe de altă parte, casele din zona nord-dobrogeană, având înălțimea acoperișului - 1/2 din cea a construcției, caracteristică Moldovei de șes, Basarabiei, Transnistriei etc., preferată și de

lipoveni, cu decorul excesiv în lemn, pe motive fito și zoomorfe, cu înveliștoarea preponderent din stuf, constituie alt aspect local caracteristic. Dar argumentul forte al originalității stilului dobrogean este prispa parțială, aliniată fațadei sudice (prispa infundată), flancată de două coloane (la început din lemn, mai spre timpurile noastre, din zidărie de chirpic, ori cărămidă, rotunjită și tencuită).

Pe lângă toate aceste critici în necunoștință de cauză, pe lângă lipsa de informații reale despre problemă, în lucrările de sinteză națională de istoria arhitecturii, istoria artei ori etnologie, cel mai supărător lucru îl constituie exemplificarea arhitecturii țărănești dobrogene în Muzeul Satului din București. Construcțiile expuse încă de la înființarea muzeului în 1936 și până astăzi, în număr de șapte, sunt total nesemnificative și nu acoperă simbolurile semnificative ale etnoarhitecturii dobrogene (dintre cele, dacă nu cea mai veche arhitectură țărănească din etnospațiul românesc). Iată istoria lor: între 1936 și 1947 erau trei și anume - casă de colonist din comuna Regina Maria, Caliacra (locuință tipică zonei litorale și central dobrogene - dispăruseră apoi în neant); gospodăria din comuna Pecineaga, Tulcea, semnificativă, dar dispărută și ea pentru totdeauna (1948); cherhanaua din comuna Jurilovca, Tulcea (existentă din 1936 și până azi); trecem apoi peste epoca stalinistă, în care Dobrogea nu a mai fost reprezentată de nici o construcție, exemplificând pofta politrucilor de anexare la imperiul neotărist; și ajungem la zilele noastre când Muzeul Național al Satului se exprimă dobrogean doar prin șase exponate din zona analizată și anume; gospodăria din comuna Jurilovca, Tulcea (obsesia filorusă), moara mică din comuna Enisala, Tulcea, Moară de vânt, comuna Sarichioi, Tulcea, cherhanaua din comuna Jurilovca, Tulcea, moară de vânt din comuna Valea Nucarilor, Tulcea și gospodăria din Ostrov, Constanța (în fine !). Și asta, în timp ce biserica țărănească de la 1608, din Pârjoaia (Constanța) e pe care să se disipeze în pământ, unicele cișmele din sud-vest se estompează în peisaj, casele înălțate din perimetrul dunărean își trăiesc ultimii ani ai tranziției, biserica țărănească de la Satu Nou (1829) (era s-o uit! uscat de enervare) este încă în stare de conservare (datorată localnicilor) excepțională, morile de apă (sec. XIV ap. Hr.) încă mai pot fi reconstituite arheologic și etnologic etc., etc. Revin cu ideea, demonstrată mai sus, a necesității stringente a unui Muzeu al Spiritualității Țărănești Dobrogene, care pe lângă un firesc impact cultural, ar avea și un adjuvant impact turistic și economic.

Ca peste tot în spațiul de etnogeneză al poporului român, dicianul (țăranul dobrogean) a știut să-și exprime material spiritualitatea după criterii de energie benefică (acolo unde doarme câinele, nu acolo unde doarme pisica!), metode consonând cu cele ale fântânilor. Toate aceste principii ale arhitecturii țărănești (valabile în Vrancea, Buzău, Muscel, Gorj etc.), firești de mii de ani și în Dobrogea, fac parte din zestrea spirituală universală, pe același plan valoric, ontologic, cu conceptele ideologiilor asiatice și occidentale.

- PONTICA**, anuar al Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța, Vasile Pârvan, **GETICA**, ed. Meridiane, 1982.
- BIBLIA**, Institutul Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1968.
- Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, **Istoria românilor dintre Dunăre și Mare - Dobrogea**, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979.
- Nicolai Berdiaev, **SENSUL ISTORIEI**, ed. Polirom, Iași, 1996.
- Ovidiu Papadima, **O VIZIUNE ROMÂNEASCĂ ASUPRA LUMII**, ed. Saeculum I. O., București, 1995.
- Adrian Șuștea, **SPHAERA MUNDI**, ed. Meta, București, 1994.
- P.A. Michelis, **ESTETICA ARHITECTURII**, ed. Meridiane, București, 1982.
- Mircea Vulcănescu, **DIMENSIUNEA ROMÂNEASCĂ A EXISTENȚEI**, ed. Fundației Culturale române, București, 1991.
- Mircea Eliade, **PROFETISM ROMÂNESC**, ed. Roza Vânturilor, București, 1991.

CULTE, HABITAT, ATELIER DANS L'ARCHITECTURE PAYSANNE DOBROUDJENNE

Résumé

Chercher les commencement de l'architecture paysanne dans les constructions gètes ne représentent plus, à présent, une hardiesse scientifique.

Le premier argument vient des nombreuses découvertes archéologique, le deuxième est théorique. Des milliers d'années, nos paysans ont été, à côté de très peu d'habitants de la planète, les partisans du style géométrique en plastique. Ce géométrisme paléolithique est encore dominant dans la plastique et l'architecture paysanne. Dans ce travail, l'auteur mentionne le fait que, partout dans l'espace d'ethnogenèse du peuple roumain, le **decian** (le paysan dobroudjien) a su exprimer matériellement sa spiritualité selon des critères d'énergie bénéfique, méthodes en consonnance avec celle des fontainiers. Tous ces principes de l'architecture paysanne (valables dans les zones de Vrancea, Buzău, Muscel, Gorj etc.), naturels depuis des milliers d'années en Dobroudja aussi, font partie de la dot spirituelle universelle, au niveau du même plan de valeurs, anthologique, avec les concepts des idéologies asiatiques et occidentales.